

tum est. Neminem latet, ex. gr., Graeciam artium perfectionem attigisse sub Pericle, eloquentiae sub Demosthene, philosophiae moralis sub Socrate, metaphysicae, physicae aliarumque scientiarum naturalium sub Platone et Aristotele, gloriae militaris sub Alessandro. At quis ignorat hanc gloriam, subsequentibus temporibus, ad occasum vertisse? Idem fere contingit in Latio. Spatio unius saeculi floruisse Tullius, Sallustius, Titus Livius, Tacitus, Virgilius, Horatius etc. qui eloquentiam, historiam, poësim ad perfectionis apicem provexere; at postea una cum Imperio latinae literae continuo declinantes, fere interierunt. Nationum omnium memoriae, quae exstant, earum docent ortum, incrementum, fastigium, quod deinde sequutum est decrementum atque interitus, quoad artes et scientias. Scilicet hominum societas videntur hac in re imitari quod in organica individuorum natura oculis conspicimus: nascuntur, crescunt, dissolvuntur.

148. II. *Quoad religionem* — vero 1) historia pariter testis est, in primordiis humani generis religionem ac moralem perfectas exstisset; unum Deum homines coluisse; nonnisi posterioribus temporibus, populos ad polytheismum inducitos esse, atque legitimo veri Dei cultui putidam substituisse idolorum adorationem. Dignus est qui haec de re cf. Thébaud, S. J. (*Gentilism: Religion previous to Christianity*. New-York, 1876). Norunt imo omnes eo praecise tempore quo polytheismus dominabatur apud gentes, Judaicam nationem monotheismum professam esse; sicut monotheismus nunc invenitur non modo in populo christiano, sed etiam apud Persas, Indos, Sinenses, etc. Itaque transitus a monotheismo ad polytheismum dicitur *progressus*? Ergo gentes quae nunc sunt monotheistae regressae sunt: dicitur *regressus*? Ergo quae olim a monotheismo ad polytheismum transiere regressae sunt. Utraque hypothesi falsa ostenditur theoria de religione iugiter progrediente.

2) At nostra ipsa experientia nobis manifestat, sicut hominum ita nationum discessum a vera religione, cum reiecta legitima auctoritate, ex catholicis haereticis, ex haereticis theistae, ex theistis puri rationalistae ac denique athei effecti sunt. Quis ignorat hunc fuisse processum, ex. gr., philosophismi qui obtinuit elapsus saeculo? Certe qui nunc novam philosophiam sequuti, nomine pro-

gressus naturalismum ac rationalismum profitentur, eo progressi sunt, ut materialismum aut pantheismum amplectantur. Ii igitur legem continui progressus seu rationis ac religionis iugiter progrediens teneant, qui *reditum* (sunt enim antiquissimi errores) ad materialismum ac pantheismum non verentur vocare *progressum*.

3) Adeo aperte historia contradicit assertae legi continui progressus, ut ipsi eius propugnatores agnoscant tandem hanc contradictionem. Verum eam explicare nituntur, *regressus*, in historia manifestos, *anomalias* vocando, et tales quidem, quae occulta quadam ratione ad progressum humanitatis conferant. Eo ferme pacto, aiunt, quo flumina haud raro suas aquas abscondunt sub terra, ut novis inde collectis aquis augeantur, atque abundatiores appareant. At quisque videt huiusmodi evasionem opus esse imaginationis; ut enim cetera praetereamus, nemo dicet ignorantiam conferre ad augendam scientiam, aut errores per se conferre ad augendam veritatem.

149. III. Si intimam rationem penetrare velimus, quae iugem humani generis progressum impedit, debemus oculos coniicere in ea quae accidentum homini individuo. Sane variae sunt causae, sive voluntariae sive involuntariae, quae continuum cuiuscumque viri progressum ita impediunt, ut quin novas acquirat cognitiones, eorum potius obliviscatur quae olim novit. Quod ergo individuis, id etiam nationibus, et cum proportione eisdem de causis accidere potest. In religionis autem negotio facilius adhuc est *regredi*, vel saltem *non progredi*: religiosae enim veritates opponuntur corruptae nostrae naturae passionibus; materialis ipse progressus obstare quandoque potest progressui religioso: quo enim magis ad terrena convertimur, eo magis possumus ab aeternis averti, ita ut materialis homo non percipiat ea quae sunt spiritus.

150. Quaestionem hanc mire iam solverat D. Thomas (Eth. 1. lect. 11.), ubi ait: « Ad hominis naturam pertinet ratione uti ad veritatis investigationem. Rationis autem proprium est non statim apprehendere veritatem. Et ideo ad hominem pertinet paulatim in cognitione veritatis proficere. Substantiae vero separatae, quae intellectuales dicuntur, statim absque inquisitione notitiam veritatis habent... Eorum quae bene se habent ad aliquid circumscri-

bendum, videtur tempus esse quasi adinventor, vel bonus cooperator, non quidem quod tempus per se ad hoc aliquid operetur, sed secundum ea quae in tempore aguntur. Si enim aliquis tempore procedente det operam investigandae veritati, iuvatur ex tempore ad veritatem inveniendam, et quantum ad unum et eumdem hominem, qui postea videbit, quod prius non viderat, et etiam quantum ad diversos, utpote cum aliquis intuetur ea, quae sunt a praecessoribus inventa, et aliquid superaddit. Et per hunc modum facta sunt additamenta in artibus, quarum a principio aliquid modicum fuit adinventum, et postmodum per diversos paulatim profecit in magna quantitate, quia ad quemlibet pertinet superaddere id quod deficit in consideratione praedecessorum. Si autem e contrario exercitium studii praetermittatur, tempus est magis causa oblivionis, ut dicitur in 4. Phys., et quantum ad unum hominem, qui si se negligentiae dederit, obliviscetur quod scivit, et quantum ad diversos. Unde videmus multas scientias quae apud antiquos viguerunt, paulatim cessantibus studiis in oblivionem abiisse ».

151. *Prob. tertia pars. I.* Si omnes religiones, quae in mundo existunt aut exsisterunt, iuxta legem progressus continui, non essent nisi diversae formae successive perfectiores eiusdemque religionis; sequeretur omnes pro variis aetatibus fuisse aequae veras. Atqui id absurdum est; siquidem contradictorie inter se opponuntur aut etiam contrarie; contradictoria autem et contraria nequeunt esse simul vera. Quam veritatem ipse Cicero agnovit; postquam enim (de Natura Deor. l. 1. n. 2.) varias de diis opiniones exposuerit: « Res nulla est, subdit, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorum opiniones quum tam variae sint, tamque inter se dissidentes, alterum fieri profecto potest, ut earum nulla, alterum certe non potest, ut plus una vera sit ». Quare recoli hic debent omnia argumenta, quibus probavimus *prop. III.*

152. *II.* Systema, quod impugnamus, tamquam certum assumit, religionem esse opus solius rationis, atque nullam esse revelationem. Atqui id tum historiae, tum ipsi rationi repugnat.

1) Repugnat *historiae*. Nam monumenta authentica et historice certissima, uti sunt libri Moysis (praescindimus pro tempore

a divinitate ipsum), testantur, initio rerum Deum per revelationem hominibus religionem veram et perfectam, monotheismum, communicasse; sed, ut diximus, labente tempore, maximam hominum partem veram religionem deseruisse, et cultui veri Dei multorum deorum vanum et impium cultum substituisse. Cum hisce monumentis, quae certos nos reddunt veram religionem, ope revelationis, initio exstisset, consentiunt vel ipsae traditiones gentilium, quae modo licet confuso et obscuro testantur aliquam specialem Dei communicationem ad homines edocendos.

2) Repugnat *rationi*. Nam ratio, ut supra probavimus, evidenter manifestat revelationem esse possibilem — imo necessariam quoad religionem, etiamsi intra naturae limites sistamus — praecipuos etiam inter philosophos revelatione destitutos, circa res cultus et morum turpiter errasse. Ergo rationi repugnat quamlibet revelationem veluti *a priori* excludere, ac progressum tribuere unice viribus rationis.

153. *III.* Qui quaerit intrinsecum principium erroris, quem impugnamus, illud inveniet in absurdo systemate Pantheismi; quod etiam historice probari posset. Iuxta Pantheistas nonnisi unica exsistit substantia, quae indesinenter ac continuo se evolvit ac explicat, instar araneae quae ex suis veluti visceribus evolvit ac explicat suam telam. Ita humanitas, sicut res ceterae, non est nisi manifestatio quaedam et evolutio illius substantiae. Cum autem ipsa religio non sit nisi humanae naturae veluti sequela; sicut humanitas, ita ipsa religio perpetuo evolvitur. Haec quidem indicasse sufficiat, ut quisque ea considerans per se colligere possit, iis tandem absurditatibus scatere sistema quod hic impugnamus, quibus scatet ipse Pantheismus.

154. *Prob. quarta pars. I.* « Veritas cognitionis, ait S. Thomas (c. g. l. 1. c. 59.), est adaequatio intellectus et rei secundum quod intellectus dicit esse quod est, vel non esse, quod non est ». Hinc, ut adsit veritas cognitionis, « illud, quod intellectus intelligendo dicit et cognoscit, oportet esse rei aequatum, scilicet, ut ita in re sit, sicut intellectus dicit ». Ergo si dantur obiecta, quae immutabiliter et necessario sunt id quod sunt, datur veritas immutabilis et necessaria; ac proinde dici nequit quod omnis veritas

est relativa et mutabilis. Etenim conceptus, quem intellectus de obiectis format, vel iis respondet, eademque exhibit, sicuti revera sunt; vel non respondet, ea referens aliter ac sunt. Si primum, profecto veritas cognitionis est immutabilis, sicut ipsae rerum essentiae sunt immutabiles; in altera autem hypothesis nulla veritas adest, neque perfecta, neque imperfecta aut vitiata. Pariter etiam enunciabilia vel immutabilem veritatem continent, vel falsitatem, prout res ita se habet sicuti enuntiatur, vel secus. Quando enim dico, ex. gr., « homo libertate praeditus est », iudicium quod profero est immutabiliter verum; iudicium e contra « homo est necessitati subiectus », falsum est. Neque in indivisibili veritate (est, non est) gradus invenire possumus, ita ut iudicium falsum aliquem gradum veritatis habeat. Ut aliquo pacto declaremus hoc argumentum, advertamus dari certe obiecta quae immutabiliter sunt id quod sunt. Nam — 1) rerum essentiae sunt immutabiles eo sensu, quod res aliqua, quamdiu est, necessario habet omnia, per quae est talis res, et non alia; sicut natura humana necessario et immutabiliter habet **omnia** constitutiva humanae naturae; et si demas animum aut **corpus**, eo ipso non concipis amplius hominem.

2) Idem de relationibus, quae ex rerum essentiis necessario diminant; sunt enim ipsae quoque in se immutabiles et necessariae. Profecto semper verum erit, ex. gr., naturam humanam necessario praecellere naturae brutorum; eamque esse dependentem a Deo.

3) Res singulares continuis subiiciuntur mutationibus, adeoque cognitiones verae de iisdem mutabiles quodammodo sunt. Fieri videlicet potest, ut alio tempore de iisdem aliquid affirmari debat, quod, quum mutantur, alio tempore negandum est. Attamen, uti D. Thomas notavit (l. p. q. 84. a. 1.): « Rerum mutabilium sunt immobiles habitudines, sicut Socrates, etsi non semper sedeat, tamen immobiliter est verum, quod quando sedet, in uno loco manet. Et propter hoc nihil prohibet de rebus mobilibus scientiam habere... Potest etiam de generabilibus et corruptibilibus esse aliqua scientia, puta naturalis, non autem secundum particularia quae generationi et corruptioni subduntur, sed secundum rationes universales, quae sunt ex necessitate et semper ».

155. II. Si quis rationem quaerat cur rerum essentiae sint necessariae et immutabiles, ac proinde cur earum vera cognitio debeat esse absoluta et immutabilis; recolendum est quod traditur in metaphysica. Rerum nempe essentiae respondere debent ideis intellectus divini; quas ideas Deus habet contemplando suam essentiam uti imitabilem ad extra. — Cf. quae exposuimus in tract. *de Deo Creante* (n. 128. seqq.). Ergo nequit admitti mutabilitas in rerum essentiis, nisi admittatur mutabilitas in intellectu divino, et in ipsa divina essentia: quae quidem aperte repugnant.

156. Hinc intelligitur — 1) argumentatio, qua D. Thomas (l. p. q. 16. a. 1.) probat intellectum divinum, et non intellectum nostrum esse *mensuram* veritatis. « Cum verum, inquit, sit in intellectu, secundum quod conformatur rei intellectae, necesse est, quod ratio veri ab intellectu ad rem intellectam derivetur, ut res etiam intellecta vera dicatur, secundum quod habet aliquem ordinem ad intellectum. Res autem intellecta ad intellectum aliquem potest habere ordinem vel *per se*, vel *per accidens*. *Per se* quidem habet ordinem ad intellectum, a quo dependet... Res naturales dicuntur esse verae, secundum quod assequuntur similitudinem specierum, quae sunt in mente divina ». Et S. Anselmus (*Dial. de Verit. c. 7.*): « *Mag.* An putas aliquid esse aliquando, aut alicubi, quod non sit in summa veritate, et quod inde non acceperit, quod est in tantum est; aut quod possit aliud esse, quam quod ibi est? — *Disc.* Non est putandum. — *Mag.* Quidquid igitur vere est, in quantum hoc est, quod ibi est. — *Disc.* Absolute concludere potes, quia omne quod est, vere est; quoniam non est aliud, quam ibi est. — *Mag.* Est igitur veritas in omnium, quae sunt, essentia, quia hoc sunt quod in summa veritate sunt ».

Intelligitur — 2) eos tantum docere mutabilitatem veritatis, qui intellectum nostrum constituant eius *mensuram*. Ita Protagoras, qui (*Laert. 1. 9. segm. 311.*) statuebat « omnis veri mensuram esse hominem », negabat consequenter verum *absolutum*, uti refert Cicero (*Acad. 1. 2. c. 46.*): « aliud iudicium est Protagorae, qui putat, id cuique verum esse, quod cuique videatur ». Cum vero Dei notio sit absoluta et immutabilis; consequenter statuebat nos latere utrum Deus sit (cfr. *de Nat. Deor. 1. 1. n. 23.*). Unde D. Thomas (l. p. q. 16. a. 1. ad 2.) scribit: « Dicendum quod an-

tiqui philosophi species rerum naturalium non dicebant procedere ab aliquo intellectu, sed eas provenire a casu. Et quia considerabant quod verum importat comparationem ad intellectum, cogebantur veritatem rerum constituere in ordine ad intellectum nostrum ». Et recentiores assertores veritatis relativae ii sunt praecipue, qui, iuxta principia pantheistica, affirmant mentem nostram res cognoscendo, easdem creare!

157. III. Potest absurdita theoria de veritate mutabili ex falsis consectarii refutari. Nam — 1) dicit ad absolutum scepticismum. Etenim, si nullum obiectum uti in se est attingimus, si rerum habitudines non cognoscimus sicut revera se habent; omnes notiones nostrae mutabiles sunt, ita ut quae modo vera existimamus decursu temporis merito falsa inveniantur. Ergo prudenter agimus, si nihil nunc habeamus ut certum, sed de omnibus dubitemus. Ac certe tristis experientia confirmat illationem, ad quam ex adversariorum principiis ratiocinando devenimus. Generalis enim scepticismus eorum omnium animum occupat, qui rationis iuram extulere; atque de praecipuis veritatibus religiosis, de Dei personalis existentia, de animae humanae immortalitate dubitant; imo de ipsis primis principiis, sicut de principio contradictionis.

2) Imo dicit ad *nullismum*. Quod iam notaverat S. Augustinus, qui (Sol. I. 2. c. 5. n. 8.) scribit: « A. Verum est quod ita se habet, ut cognitori videtur, si velit possitque cognoscere. — R. Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere. Deinde si falsum est quod aliter, quam est, videtur, quid si alteri videatur hic lapis, lapis; alteri lignum; eadem res et falsa et vera erit? » Et (n. 7.): « At si dicis nihil esse verum, non times, ne sequatur, ut nihil sit per se? Unde enim lignum est hoc, inde etiam verum lignum est. Nec fieri potest, ut per seipsum, idest sine cognitore, lignum sit, et verum lignum non sit ».

ARTICULUS OCTAVUS

Notarum revelationis indoles et necessitas adumbratur.

158. Demonstrata possibilitate, imo morali necessitate divinae revelationis, inquirendum iam est, an et quomodo possit cognosci, alicui doctrinae divinam competere originem, seu aliquam religionem esse vere divinitus revelatam. Inquirentes autem modum quo nobis constare potest divinae revelationis existentia, eo ipso investigamus media, per quae ad huiusmodi cognitionem pervenire possimus. Media haec dici solent *notae* revelationis, quum ipsa divinam revelationem manifestent; dicuntur etiam *criteria* revelationis, quatenus ex iis dijudicatur et discernitur vera revelationis; vel etiam vocantur *motiva credibilitatis*, quia ipsorum ope factum revelationis redditur evidenter credibile; adeoque certo innotescit, veritates ipsas revelatas omnino admittendas esse.

159. *Necessitas cognoscendi, et quidem cum certitudine factum revelationis facile ab omnibus intelligitur.* Si enim Deus quidquam revelat, firma fides ei est adhibenda, uti ostendimus in tract. *de Virtutibus* (n. 1029. seqq.). Sed irrationabiliter aliquid crederetur assensu firmo et irreformabili tamquam divinitus revelatum, si aliquod esset dubium de ipsa revelatione. Ergo necesse est ut cum certitudine constet ipsa revelationis. Hinc inter propp. damnatas ab Innocentio XI., est XXV. quae sic sonat: « Assensus fidei supernaturalis, et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis; imo cum formidine, qua quis formidat, ne non sit locutus Deus ». Et S. P. Pius IX. (*Encyclica Qui pluribus*, 3. Nov. 1846.) docet: « Humana quidem ratio, ne in tanti momenti negotio decipiatur et erret, divinae revelationis factum diligenter inquirat oportet, ut *certo sibi constet Deum esse loquutum*, ac eidem, quemadmodum sapientissime docet Apostolus, rationabile obsequium exhibeat ». Quae iam docuerat D. Thomas (c. g. I. 3. c. 154.), dicens: « Quia sermo propositus